

بررسی مطلوبیت زیستگاه جمعیت تابستانه پرندگان تالاب بامدژ

چکیده

شناخت نیازهای زیستگاهی گونه‌های حیات وحش، به‌خصوص گونه‌های در معرض خطر انقراض از اهمیت قابل توجهی در مدیریت حیات وحش برخوردار است. هدف از مطالعه حاضر بررسی مطلوبیت زیستگاه جمعیت تابستانه پرندگان تالاب بامدژ در خوزستان است. در این مطالعه کلیه پرندگان خشکی زی، آبی و کنار آبی تابستان گذران تالاب بامدژ در ۴۱ ایستگاه در کل تالاب شناسایی شده و عوامل مؤثر بر آن‌ها مورد مطالعه قرار گرفت. با استفاده از مطالعات میدانی و گزارش‌ها جوامع محلی و گزارش کارشناسان سازمان محیط زیست نقاط حضور انواع گونه پرندگان شناسایی گردید. عوامل محیطی به کار برده شده به عنوان متغیرهای مؤثر بر مطلوبیت زیستگاه اجتماع پرندگان شامل عمق آب، دمای آب، دمای هوا، هدایت الکتریکی، اسیدیته، میزان اکسیژن محلول و فاصله از روستا بود. همچنین مطلوبیت زیستگاه به وسیله تحلیل CCA تعیین گردید. نتایج نشان داد که مطلوبیت زیستگاه به طور قابل توجهی با شاخص‌های زیستگاهی و مزاحمت‌های انسان در ارتباط است. همچنین میان هشت متغیر محیطی اندازه گیری شده، اسیدیته در مرحله اول و دمای آب و دمای هوا به ترتیب در رتبه دوم و سوم عوامل تأثیرگذار بر مطلوبیت زیستگاه پرندگان تالاب بامدژ قرار دارند. محور مرکزی و محور شماره یک تالاب بامدژ به همراه ایستگاه‌های موجود در آن نیز به عنوان مکان‌هایی با مطلوبیت بیشتر برای پرندگان تابستان گذران شناسایی گردید.

واژگان کلیدی: تالاب بامدژ، زیستگاه، پرندگان مهاجر، عوامل محیطی و CCA.

قاسم منصوری فلاحی^۱

اولیاقلی خلیلی پور^{۲*}

۱. کارشناس ارشد محیط زیست دریا، گروه محیط زیست، دانشگاه علوم و فنون دریایی خرمشهر، خرمشهر، ایران.
۲. استادیار گروه محیط زیست، دانشکده منابع طبیعی دریا، دانشگاه علوم و فنون دریایی خرمشهر، خرمشهر، ایران.

*مسئول مکاتبات:

O.khalilipour@kmsu.ac.ir

کد مقاله: ۱۴۰۰۴۰۸۷۷

تاریخ دریافت: ۱۳۹۹/۰۴/۰۳

تاریخ پذیرش: ۱۴۰۰/۱۱/۲۷

این مقاله پژوهشی و برگرفته از پایان نامه کارشناسی ارشد است.

مقدمه

امروزه تخریب زیستگاه به دلایل مختلف از جمله تغییرات اقلیمی و فعالیت‌های انسانی یکی از عوامل مهم انقراض گونه‌ها در جهان می‌باشد (Bryan and Courtney, 2019; Cao Bo *et al*, 2020). این عوامل در خوزستان نیز در دو دهه اخیر تأثیرات بزرگی بر جای گذاشته‌اند (آقا احمدی و اسدی کنی، ۱۳۹۵). از جمله مکان‌هایی که بیشتر دست‌خوش تغییر شده‌اند تالاب‌ها می‌باشند. تخریب بسیاری از تالاب‌های جهان و از جمله تالاب‌های بومی منطقه در درجات مختلف، حاصل فعالیت انسانی بدون مدیریت است که منجر به از بین رفتن زیستگاه مطلوب بسیاری از پرندگان شده است (ملکی و همکاران، ۱۳۹۸)؛ بنابراین بدیهی است حفظ مطلوبیت زیستگاه‌ها در مسائل مدیریت و حفاظت پرندگان باید مورد توجه بیشتری قرار گیرد (حسامی و همکاران، ۱۳۹۶). اهمیت زیستگاه و پیشگیری از تخریب آن، همچنین آثار منفی تخریب زیستگاه بر پرندگان چنان در مطالعات تخصصی دارای اهمیت است که بسیاری از مطالعات را به خود اختصاص داده است (Ma *et al.*, 2010). از این رو زیستگاه‌ها دارای نقش مؤثری در جمعیت پرندگان همچنین مطالعات مدیریتی در راستای حفاظت از جمعیت پرندگان آبی قرار دارد (ملکی و همکاران، ۱۳۹۸). مطلوبیت زیستگاه که از ارکان مدیریت و حفاظت گونه‌های مختلف و حفاظت حیات وحش است، تأثیر بسزایی بر بقا و تولیدمثل گونه‌ها دارد (انصاری، ۱۳۹۴). شناخت نیازهای زیستگاهی پرندگان و عوامل تأثیرگذار بر حیات مطلوب و بقای آن‌ها از مهم‌ترین موضوعات مدیریتی، جهت حفاظت صحیح گونه‌ها و زیستگاه آن‌ها قلمداد می‌گردد (Sadeghi *et al.*, 2014; Zarkami *et al.*, 2014; Sadeghi *et al.*, 2013). مطالعات نشان می‌دهد وجود پرندگان مهاجر در تالاب، شاخصی برای سلامتی اکوسیستم تالابی است (SiyangYao *et al.*, 2020). مطلوبیت

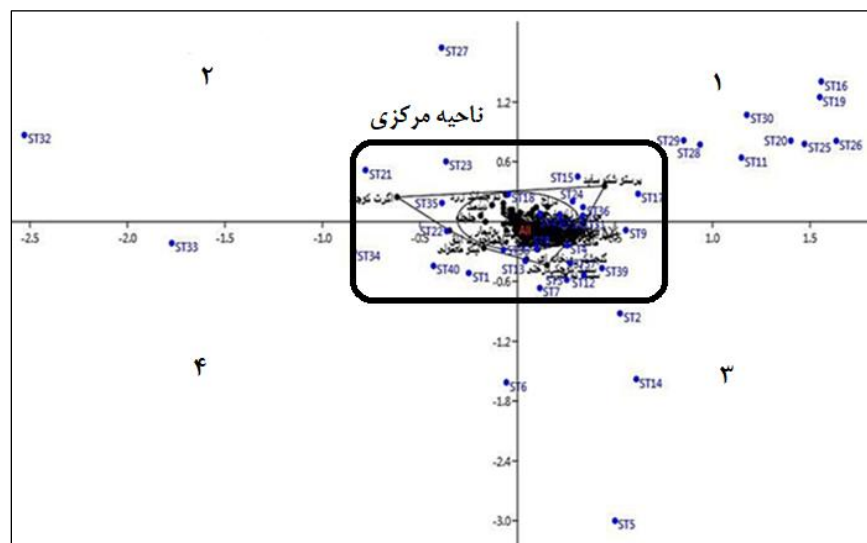


زیستگاه و پرندگان آبی، عناصر جدایی‌ناپذیر از یکدیگر بوده و زیستگاه‌های تالابی حمایت‌کننده و تنظیم‌کننده جوامع پرندگان وابسته به تالاب هستند. در نتیجه در مطالعات مربوط به مدیریت و حفاظت از بوم‌سازگان‌های تالابی، شناخت و بررسی شاخص‌ها و عوامل تأثیرگذار بر مطلوبیت زیستگاه و فون پرندگان آبی و غیر آبی از اهمیت بسیاری برخوردار است (Peng et al., 2020). زیستگاه یک‌گونه به‌وسیله ترکیب مؤلفه‌های زیستی و غیر زیستی لازم برای بقای گونه تعیین می‌شود (Dong et al., 2013). طی چند دهه اخیر نیز مطالعات متعددی در مورد مطلوبیت زیستگاه انجام شده است. روش CCA نیز از متداول‌ترین روش‌های بررسی مطلوبیت و تحلیل پروژه‌های ترمیمی تالاب به شمار می‌رود (Luo et al., 2019). هدف از مطالعه حاضر نیز بررسی مطلوبیت جمعیت تابستانه پرندگان تالاب بامدژ در استان خوزستان به روش CCA است. به همین منظور کلیه داده‌های مورد استفاده به‌وسیله بررسی میدانی جمع‌آوری و مطلوبیت زیستگاه مورد ارزیابی قرار گرفت. در همین راستا می‌توان بررسی تأثیر متغیرهای محیط‌زیستی مؤثر بر فراوانی و تنوع جامعه پرندگان زمستان گذران تالاب شادگان و ارتباط بین متغیرهای محیطی و پرندگان مذکور (بدری و همکاران، ۱۳۹۶) انجام پذیرفت. پرندگان و متغیرهای محیط‌زیستی به فاصله شعاعی یک کیلومتری در هر یک از ۴۱ نقطه نمونه‌برداری بررسی شدند. رابطه بین گونه‌های پرندگان و محیط در دو سطح شاخص‌های زیستگاهی و تعاملات انسانی مورد بررسی قرار گرفت.

مواد و روش‌ها

در این مطالعه به‌منظور تهیه مؤلفه‌های مؤثر بر پراکندگی پرندگان آبی و خشکی زی تالاب بامدژ و تهیه مؤلفه‌های مؤثر، بازدید میدانی در تابستان ۱۳۹۹ به عمل آمد. نمونه‌برداری در بازه‌های زمانی ۱۰ روزه انجام شد. همچنین به علت گرمای بیش‌ازحد هوای منطقه، مشاهده و ثبت پرندگان هرروز از ساعت ۷ تا ۱۰ و ۳۰ دقیقه صبح انجام گردید و در شرایط آب‌وهوایی نامساعد (نظیر باد شدید و یا دید محدود) متوقف می‌گردید (Mitchell, 2001; Kilgo, 2002). ایستگاه‌های نمونه‌برداری در فاصله حداقل ۵۰ متری از حاشیه نواحی خشک و حاشیه غیر مساعد مستقر گردید تا اطمینان حاصل شود که اثر حاشیه بر واحدهای نمونه‌برداری حداقل باشد (بدری و همکاران، ۱۳۹۶). همچنین برای شمارش پرندگان در ایستگاه‌های نمونه‌برداری از دوائر فرضی به شعاع ثابت (۱۰۰ متر) استفاده شد و تمام پرندگان در این محدوده شمارش شدند. شمارش نقطه‌ای پرندگان از روش بی‌حرکی و انتظاری به مدت ۵ تا ۸ دقیقه در آن نقطه برای شمارش بود. در این روش تشخیص تمام پرندگان بر اساس مشاهده و یا شنیدن صدای آن‌ها صورت می‌گرفت (شریعتی نجف‌آبادی و کابلی، ۱۳۹۲). بدین منظور بیش از ۴۱ ایستگاه به‌صورت تصادفی در سال ۱۳۹۹ در کل محدوده انتخاب و سرشماری پرندگان آبی و خشکی زی در هر نقطه به‌وسیله دوربین دوچشمی و تلسکوپ صورت گرفت. همچنین در این روش از آنجا که وجود موانع و پوشش گیاهی در مسیر حرکت سبب گمراهی و انحراف از مسیر می‌شد، لذا سعی گردید در مسیرهایی با حداقل میزان موانع حرکت صورت گیرد (Wakeley et al., 1987). موقعیت جغرافیایی هر یک از نقاط با استفاده از دستگاه GPS ثبت شد (امینی، ۱۳۸۵). بر اساس مرور منابع و جمع‌آوری نظرات کارشناسان و مردم محلی، فاکتورهای محیط زیستی pH، شوری، اکسیژن، دمای آب، دمای هوا، کدورت و عمق آب مورد بررسی قرار گرفت؛ زیرا از بین عوامل طبیعی مؤثر بر تغییرات زیستگاه‌های پرندگان دبی رودخانه، میزان بارندگی و میزان فاصله از روستاهای اطراف عوامل اصلی محسوب می‌شدند. در این مطالعه با استفاده از تحلیل PCA ایستگاه‌های مشابه شناسایی شدند و در یک دسته قرار گرفتند. از ۴۱ ایستگاه مورد مطالعه ایستگاه‌های ۱۵، ۱۷، ۲۹، ۲۸، ۱۱، ۲۵، ۳۰، ۲۰، ۳۶، ۱۹ و ۱۶ به‌عنوان محور شماره ۱ شناسایی گردید. ایستگاه‌هایی شماره ۲۵، ۲۱، ۳۴، ۳۳ و ۳۲ به‌عنوان محور شماره دو و همچنین ایستگاه‌های شماره ۳۹، ۲، ۱۴ و ۵ به‌عنوان محور سوم و نهایتاً ایستگاه‌های ۲۳ و ۲۷ به‌عنوان محور چهارم مشخص گردید. دیگر ایستگاه‌هایی مطالعاتی در ناحیه مرکزی تالاب بامدژ بودند. با استفاده از نرم‌افزار CANOCO نسخه ۴/۵ رابطه بین فراوانی و شاخص‌های تنوع‌گونه‌ای پرندگان زمستان گذران با متغیرهای محیط‌زیستی بررسی شد. قبل از تصمیم‌گیری در مورد استفاده از روش رج‌بندی خطی، آنالیز تطبیقی متعارف قوس‌گیری شده (Detrended Cononical Corespondance

DCA:Analysis) انجام گرفت. تحلیل DCA یک تحلیل شیب غیرمستقیم است و همه متغیرهای نشان داده شده روی محور، صرفاً به شکل غیرمستقیم روی نمودار نشان داده شده است. برای تحلیل DCA از نرم افزار CANOCO نسخه ۴/۵ استفاده شد. پس از انجام دادن DCA در صورتی که طول گرادیان بیش از سه باشد CCA مبنای تحلیل های بعدی است (بهرامی و قربانی، ۱۳۸۴). سپس آزمون لامبدا (Lambda) جهت تعیین مهم ترین عامل محیطی مؤثر بر پراکنش گونه های پرندگان زمستان گذران در منطقه به کار رفت.



شکل ۱: پراکنش ایستگاه هایی نمونه برداری تالاب بامدژ.

نتایج

نتایج تحلیل DCA نشان داد که طول گرادیان محورهای یک و دو بیشتر از سه است؛ بنابراین آنالیز CCA جهت تحلیل انتخاب گردید. طول گرادیان، تقریبی از تنوع بتا در ماتریس داده های هدف است. هر چه تنوع بتا بیشتر باشد نشان دهنده این است که ناهمگنی بیشتری در متغیرهای محیطی وجود دارد در نتیجه طول گرادیان بیشتر است و برعکس. برای اندازه گیری طول گرادیان از روش های مستقیم رج بندی و با استفاده از CCA این کار را انجام گرفت (جدول ۱). پس از انجام دادن DCA در صورتی که طول گرادیان بیش از سه باشد CCA مبنای تحلیل های بعدی است (بهرامی و قربانی، ۱۳۸۴).

جدول ۱: نتایج مقادیر ویژه و طول گرادیان بر اساس تحلیل DCA.

متغیر	۱	۲	۳	۴
مقادیر ویژه	۰/۰۲۰	۰/۰۱۲۶	۰/۰۰۷۰	۰/۰۰۴۰
طول گرادیان	۳/۵۴	۳/۲۲	۲/۴۷	۲/۶۶
همبستگی درصد واریانس انباشتی گونه - محیط	۰/۳۴۵	۰/۶۴۵	۰/۵۸۷	۰/۶۹۸

همبستگی بین متغیرهای تحقیق نقش بسیار مؤثری در بررسی مطلوبیت دارد. همبستگی حاضر نشان داد که فاصله تالاب از روستا نیز با میزان اسیدیت، شوری، میزان اکسیژن محلول در آب، دمای هوا، کدورت و عمق آب رابطه مستقیمی داشته و با دمای آب رابطه عکس دارد. عمق

آب فقط با شوری و میزان اکسیژن محلول در آب رابطه معکوس داشته و با دیگر متغیرها رابطه مستقیمی دارد. دمای هوا نیز با شوری و اکسیژن محلول در آب رابطه عکس داشته و دمای آب با اسیدیته، شوری و میزان اکسیژن محلول در آب رابطه عکسی را نشان می‌دهد (جدول ۲).

جدول ۲: نتایج تحلیل همبستگی بین متغیرهای محیطی.

متغیرهای محیطی	اسیدیته	شوری	اکسیژن محلول	دمای آب	دمای هوا	کدورت	عمق	فاصله از روستا
اسیدیته	۱							
شوری	۰/۲۷۳	۱						
اکسیژن محلول	۰/۵۵۷	۰/۷۶۶	۱					
دمای آب	-۰/۴۰۶	-۰/۷۸۰	-۰/۸۷۶	۱				
دمای هوا	۰/۰۴۴	-۰/۰۸۵	-۰/۱۱۳	۰/۲۵۶	۱			
کدورت	۰/۲۲۴	۰/۱۵۷	-۰/۱۰۵	۰/۰۰۰	۰/۰۰۳	۱		
عمق	۰/۲۶۵	-۰/۱۷۹	-۰/۰۴۷	۰/۲۳۹	۰/۰۶۷	۰/۳۵۰	۱	
فاصله از روستا	۰/۱۱۴	۰/۰۷۰	۰/۱۳۵	-۰/۱۵۰	۰/۰۹۲	۰/۰۴۴	۰/۰۰	۱

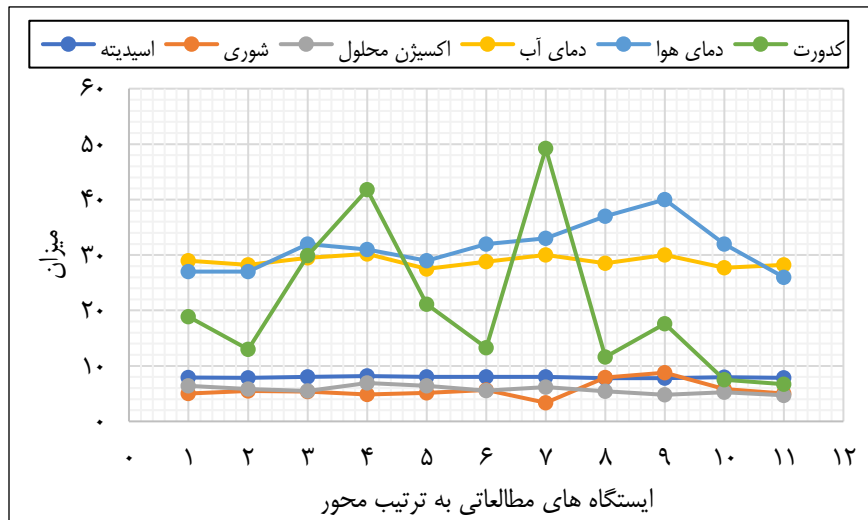
نتایج تحلیل لامبدا جهت اولویت‌بندی پارامترهای مؤثر بر پراکنش پرندگان آبی و خشکی زی نشان داد که اسیدیته در رتبه اول، دمای آب در رتبه دوم، دمای هوا در رتبه سوم، فاصله از روستا در رتبه چهارم، شوری آب در رتبه پنجم، عمق در رتبه ششم، اکسیژن محلول در آب در رتبه هفتم و کدورت نیز در رتبه آخر تأثیرگذاری قرار دارد (جدول ۳).

جدول ۳: نتایج بررسی اهمیت متغیرهای مؤثر بر پراکنش.

متغیرهای محیطی	F	P-value
اسیدیته	۱۵۶	۰/۰۰
شوری	۱۱/۸۰	۰/۰۰
اکسیژن محلول	۱۱/۵۱	۰/۰۰
دمای آب	۴۵/۲۲	۰/۰۰
دمای هوا	۴۶/۱۵	۰/۰۰
کدورت	۸/۰۵	۰/۰۰
عمق	۱۱/۷۰	۰/۰۰
فاصله از روستا	۲۲/۹۴	۰/۰۰

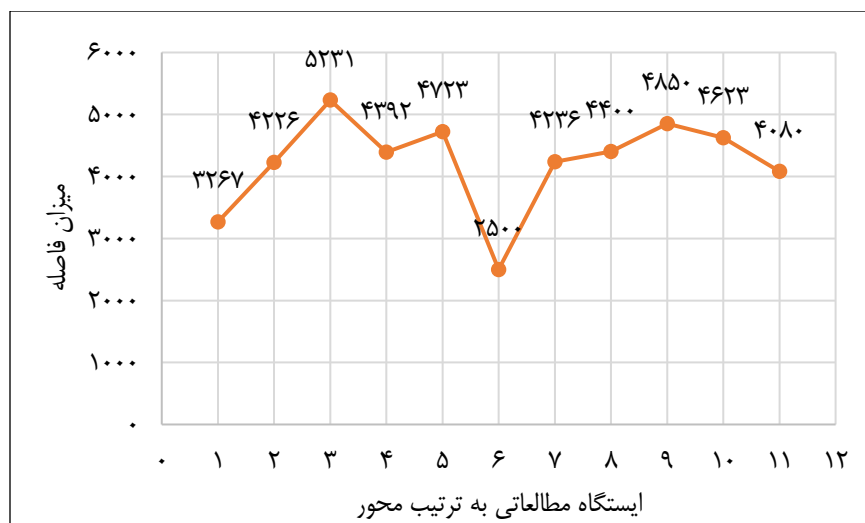
نتایج مشخص نمود که در محور اول میزان اسیدیته مناطق مطالعاتی از عدد ۸ کمتر بوده و دارای محدوده بسیار متناسب است. همچنین شوری موجود دارای نوسانات بین ۶ تا ۹ میلی‌گرم در لیتر (ppm) بوده و در آخر به میزان زیادی کاهش پیدا کرده و به عدد ۴ میلی‌گرم در لیتر می‌رسد. اکسیژن محلول در آب در محدوده بالاتر از حد معمول بین ۶ تا ۸ میلی‌گرم در لیتر قرار گرفته که این میزان تا حدودی از حد معمول آن بالاتر است. همچنین دمای آب موجود در این محور نیز با میانگین ۳۰ درجه سانتی‌گراد نوسانات دمایی داشته که احتمال می‌رود این نوسانات به خاطر ساعت‌های مختلف نمونه‌برداری در هنگام بررسی میدانی باشد. در این محور بیشترین نوسانات مربوط به متغیر کدورت موجود در آب است

که از میزان تقریباً ۱۹ NTU شروع شده و با نوساناتی صعودی بالا رفته تا به عدد ۵۰ رسیده و سپس، کاهش شدید یافته و در آخر نیز عدد ۸ NTU را مشاهده می‌کنیم همچنین عمق موجود در محور شماره ۱ بین ۲۰ تا ۶۰ سانتیمتر دارای نوسان بود (شکل ۲).



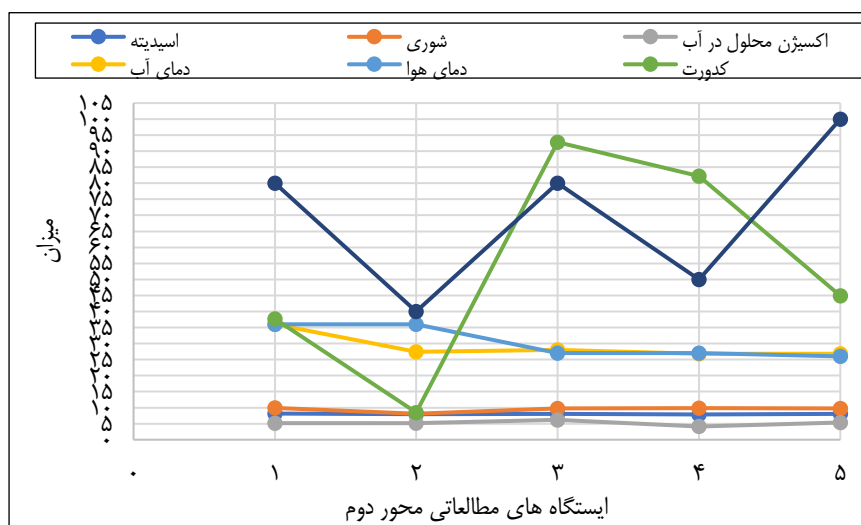
شکل ۲: مقایسه متغیرهای مؤثر بر مطلوبیت زیستگاه در محور شماره یک.

این محور دارای فاصله‌ای بین ۳۲۰۰ تا ۴۰۰۰ متر تا نزدیک‌ترین روستاهای اطراف بوده که مصون از فعالیت‌ها و آسیب‌های انسانی به پرندگان است. هرچند که دیگر محورها فاصله‌ای بیش از این داشته؛ ولی این فاصله، فاصله مناسبی جهت بقاء پرندگان به حساب می‌آید. فاصله ۳ تا ۴ هزار متر فاصله مناسب بوده و خطراتی از قبیل خطرات انسانی، پرندگان را تهدید نمی‌کند. همچنین در این محور پرستوی دریایی شکم سفید (*Tachymarptis melba*) دارای بیشترین تعداد بوده و در رتبه اول قرار دارد. لیکوی معمولی (*Turdoides caudata*) در رتبه دوم و حواصیل ارغوانی (*Ardea purpurea*)، دیدمک (*Vanellus indicus*) سسک جنبان (*Scotocerca inquieta*) در دیگر رتبه‌های این محور قرار دارند (پیوست ۱). در محور شماره ۱ پرندگان زیادی مشاهده نگردید. در سایر محورها با بررسی متغیرهای مؤثر با حضور این پرندگان مشخص می‌گردد که وجود کدام متغیر باعث عدم حضور این پرندگان شده است (شکل ۳).



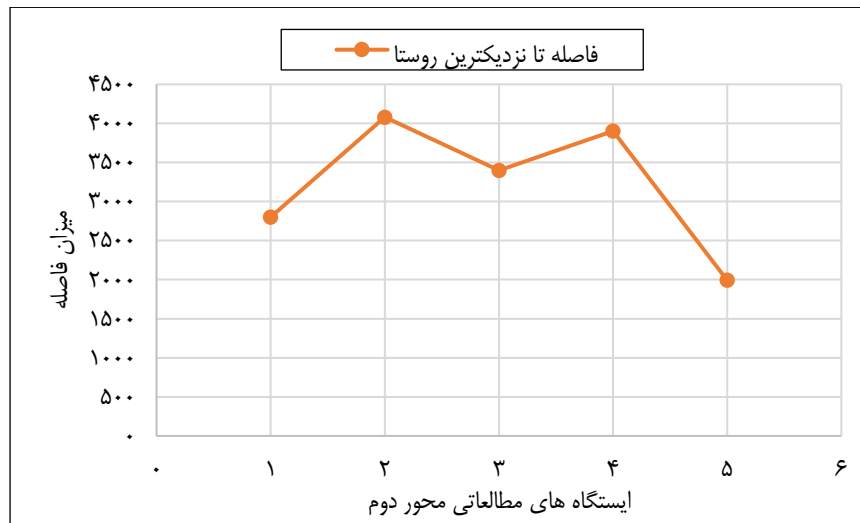
شکل ۳: فاصله (برحسب متر) مناطق مطالعاتی محور یک تا نزدیک ترین روستا.

محور شماره دو دارای ۵ ایستگاه عمده و اساسی بود که بررسی آن نشان می‌دهد که میزان اسیدیته بیش از ۸ و کمتر از ۹ است و میزان شوری بالاتر از محور اول و تقریباً عدد ثابتی برابر عدد ۱۰ میلی گرم در لیتر است. میزان اکسیژن محلول در آب نسبت به محور اول کاهش یافته و عدد آن تقریباً با میانگین ۵ میلی گرم در لیتر در کل محور بوده است. میزان دمای آب که یکی از مهم ترین و اساسی ترین عوامل مؤثر می باشد، بین ۲۵ تا ۳۵ درجه سانتی گراد نوسان نشان داد. میزان نوسانات موجود در دمای آب می تواند به دلیل ساعات مختلف نمونه برداری باشد. میزان کدورت در این بازه دارای نوسانات مختلفی است. بیشترین میزان کدورت در این محور میزان ۹۵ NTU بوده و حداقل آن عدد ۹ NTU است که نسبت به محور اول میزان کدورت بیشتر است. همچنین عمق محور دوم نسبت به محور اول افزایش یافته و در یک سری نقاط تا ۱۰۰ سانتیمتر نیز می رسد (شکل ۴).



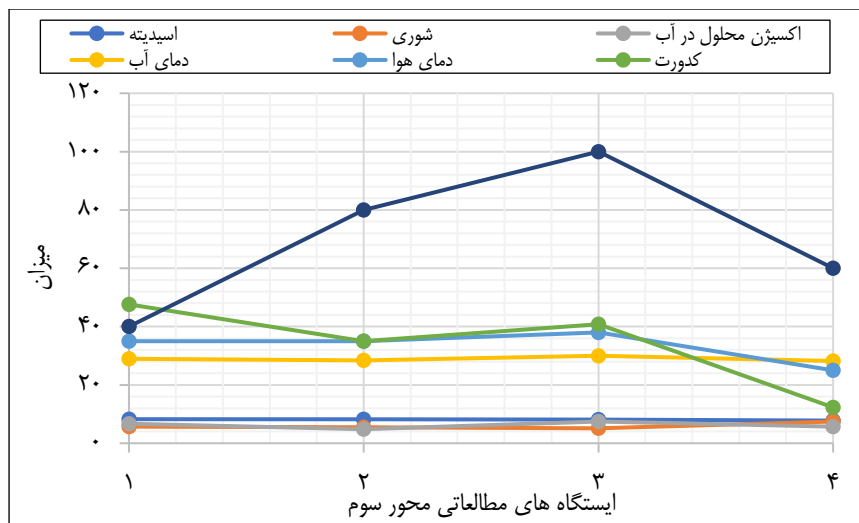
شکل ۴: مقایسه متغیرهای مؤثر بر مطلوبیت زیستگاه در محور شماره دو.

از طرفی فاصله محور دوم نسبت به نزدیک‌ترین روستاهای اطراف بین ۱۹۹۲ تا ۲۸۰۰ متر مشاهده گردید. افزایش میزان کدورت در این محور می‌تواند دلایل مختلفی را داشته باشد که از جمله این دلایل و بارزترین آن کاهش فاصله محور مطالعاتی با نزدیک‌ترین روستاهای مسکونی نسبت به محور اول است. فعالیت‌های انسانی و فعالیت‌های صنعتی بدون شک آثار منفی زیادی بر روی حیات گونه‌های تالابی دارند.



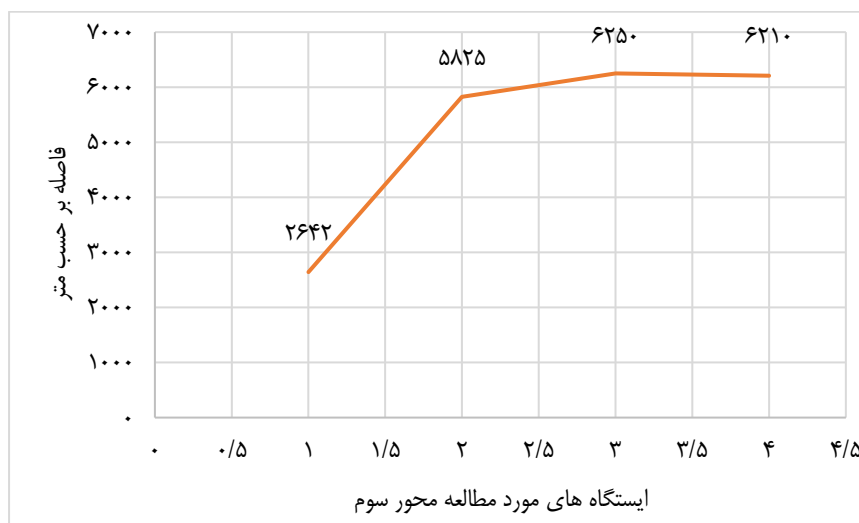
شکل ۵: فاصله (برحسب متر) مناطق مطالعاتی محور دو تا نزدیک‌ترین روستا.

محور دوم دارای پرندگان منحصربه‌فردی است که از جمله آن‌ها می‌توان چنگر (*Fulica atra*) و حواصیل سفید کوچک (*Egretta garzetta*) را نام برد. همچنین این پرندگان با توجه به شرایط محیطی محور دوم از جمله افزایش بیش‌ازحد میزان کدورت و عمق زیاد، منحصراً در این قسمت زندگی کرده و البته پرندگان دیگری وجود دارند که در محور اول نیز مشاهده می‌شوند، از جمله آن‌ها به پرستو دریایی معمولی (*Sterna hirundo*) و کشیم کوچک (*Tachybaptus ruficollis*) می‌توان اشاره کرد. محور سوم دارای چهار ایستگاه مطالعاتی است که میزان اسیدیته آن بین ۴ تا ۸ نوسان دارد. این میزان اسیدیته نسبت به محورهای اول و دوم کمتر است. میزان شوری بین ۵ تا ۶ میلی‌گرم در لیتر نوسان دارد که تقریباً با محور دوم نسبت به محور اول فاصله نزدیک‌تری دارد. دمای آب تالاب در محور شماره ۳ همانند محور شماره ۱ در محدوده ۳۰ درجه سانتی‌گراد نوسان داشته و دمای هوای این محور بین ۲۵ تا ۳۵ درجه سانتی‌گراد دارای نوسان بود. این میزان نوسانات در درجه هوا همانند محور دوم است و از نوسانات کمتری نسبت به محور اول برخوردار است. نکته حائز اهمیت در این محور کاهش میزان کدورت آب است. بیشترین میزان کدورت مشاهده‌شده ۴۸ NTU و کمترین میزان آن ۱۲ NTU ثبت گردیده است (شکل ۶).



شکل ۶: مقایسه متغیرهای مؤثر بر مطلوبیت زیستگاه در محور شماره سوم.

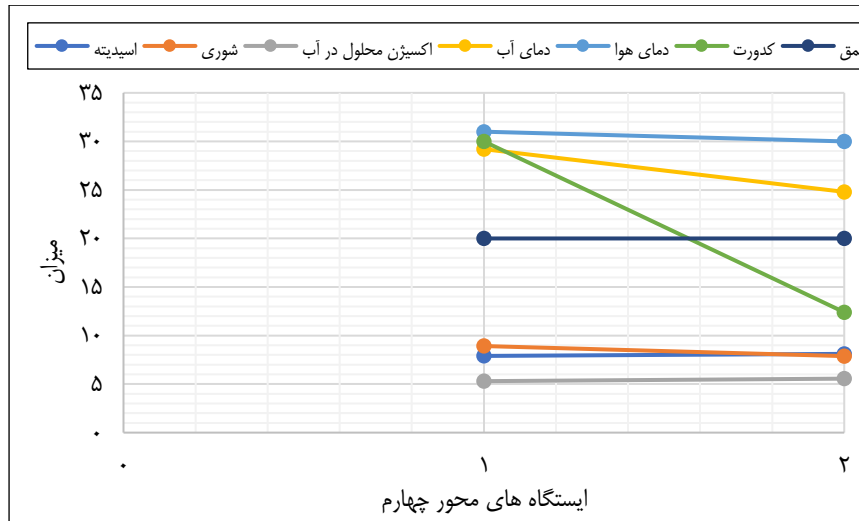
عمق همانند دو محور قبل، بیشترین میزان آن ۱۰۰ و کمترین آن ۴۰ سانتی متر محاسبه شد. فاصله محور موجود در تالاب به نزدیکترین روستای اطراف بین ۲۶۴۲ تا ۶۲۱۰ متر اندازه گیری شد. فاصله مذکور نیز فاصله بسیار مناسبی جهت حفاظت از تالاب و کاهش آلاینده های انسانی و خطرات انسانی برای بقاء پرندگان به خصوص پرندگان مهاجر است (شکل ۷).



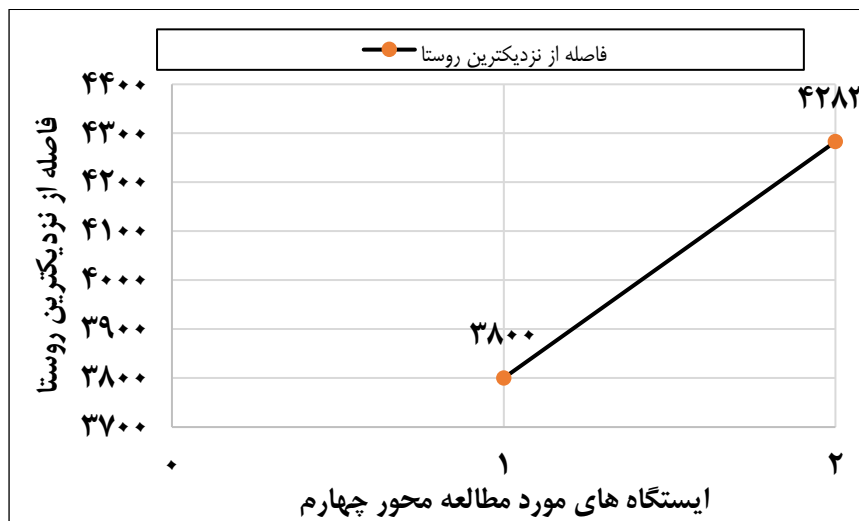
شکل ۷: فاصله مناطق مطالعاتی محور سه تا نزدیک ترین روستا.

در محور سوم نیز گونه های منحصر به فردی مشاهده شد. همچنین پرندگان مشترکی با محورهای اول و دوم نیز در آن وجود داشت؛ که از جمله پرندگان مشترک پرستو دریایی معمولی (*Sterna hirundo*) و شبگرد مصری (*Caprimulgus aegyptius*) و حواصیل خاکستری (*Ardea cinerea*) را می توان نام برد. پرندای مانند چنگر (*Fulica atra*) که در محور شماره دو وجود داشت، در این محور مشاهده نگردید. ویژگی های محیطی این محور با محور شماره دو تفاوت چندانی نداشته و تنها تفاوت آن کاهش میزان اسیدیتنه و کدورت بود که می تواند عامل مهمی برای زیستگاه پرندای مانند چنگر (*Fulica atra*) باشد (پیوست ۳). این محور دارای میزان اسیدیتنه بین ۷ تا ۱۱/۱ بوده که این میزان همانند میزان

اسیدیته در سه محور گذاشته است. ولی میزان شوری آب با مقداری افزایش بین ۸ تا ۹ میلی گرم در لیتر اندازه گیری شد. همچنین اکسیژن محلول در آب همانند مرحله سوم بین ۵ تا ۶ میلی گرم در لیتر به دست آمد و دمای هوا بین ۳۰ تا ۳۱ درجه و دمای آب بین ۲۵ تا ۲۹ درجه نوسان داشت. محور چهارم دارای میزان کدورت کمتری نسبت به محورهای قبلی بوده و بیشترین میزان کدورت ۳۰ NTU و کمترین میزان آن ۱۴ NTU محاسبه گردید. میزان عمق آب تالاب در این محور بین ۲۰ تا ۲۲ سانتی متر نوسان داشت (شکل ۸). فاصله محور تا نزدیکترین روستاهای اطراف نیز بین ۳۸۰۰ تا ۴۳۰۰ متر ثبت گردید. در اینجا با کاهش عمق تالاب، پارامترهای دیگری از جمله کدورت کاهش یافته و میزان کدورت عامل مؤثری در زیستگاه پرندگان به حساب می آید (شکل ۸).



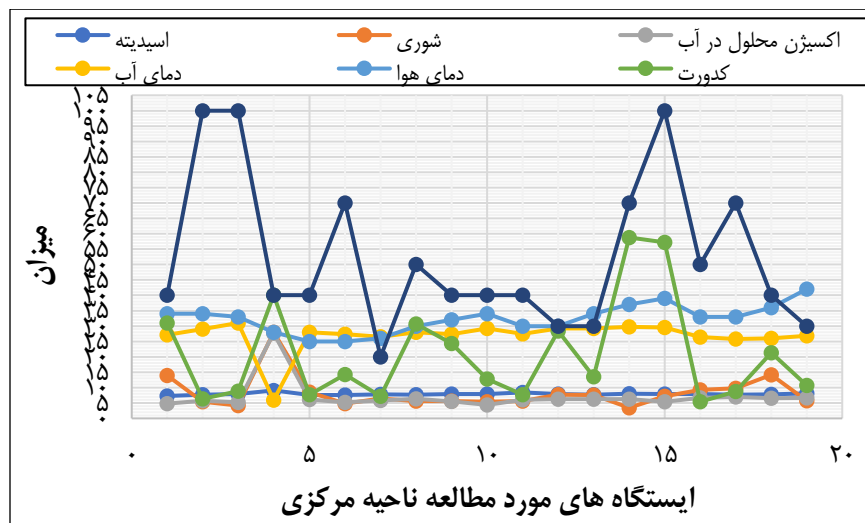
شکل ۸: مقایسه متغیرهای مؤثر بر مطلوبیت زیستگاه در محور شماره چهارم.



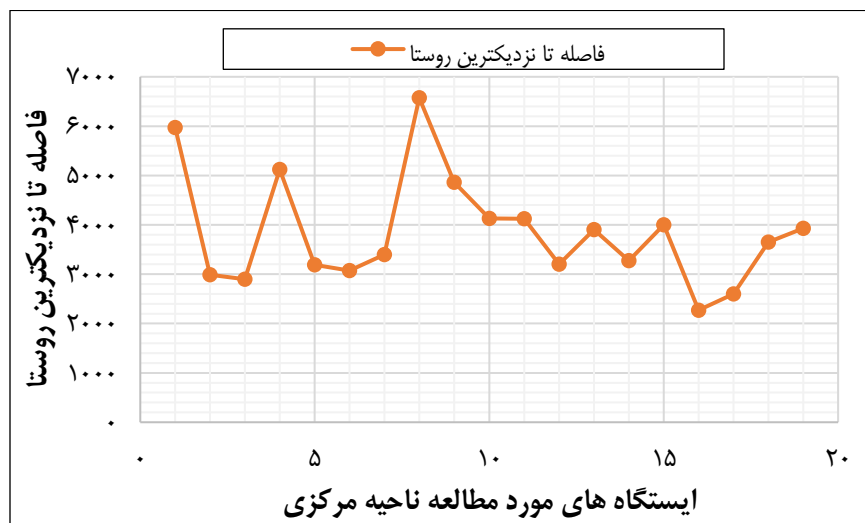
شکل ۹: فاصله (برحسب متر) مناطق مطالعاتی محور چهار تا نزدیکترین روستا.

محور چهارم نیز همانند دیگر محورهای مورد مطالعه دارای پرندگان منحصربه فردی است. پرندگانی مانند چنگر (*Fulica atra*) و کشیم کوچک (*Tachybaptus ruficollis*) در محورهای قبلی حاضر بوده ولی در این محور اثری از حضور آنها مشاهده نشد (پیوست ۴). ناحیه

مرکزی تالاب دارای تراکم زیستی از انواع گونه‌های پرندگان است. ناحیه مرکزی اسیدیته بالاتری نسبت به محورهای قبل دارد. بیشترین میزان اسیدیته ۸/۴ اندازه‌گیری شد. میزان شوری بالا بوده که بیشترین میزان شوری تا ۱۵ میلی گرم در لیتر نیز ثبت گردیده است. میزان اکسیژن محلول در آب در بیشترین میزان خود به ۳۰ میلی گرم در لیتر رسیده و سپس تا ۸ میلی گرم در لیتر کاهش پیدا می‌کند. دمای آب تالاب نیز در ناحیه مرکزی دارای نوساناتی در محدوده کمتر از ۳۰ درجه و درجه هوا نوسانات آن بین ۳۵ تا ۴۵ درجه ثبت گردید. در این ناحیه کدورت آب نیز در بیشترین میزان خود به عدد ۶۰ NTU می‌رسد. ناحیه مرکزی تالاب، بیشترین میزان عمق آن ۱۰۰ سانتی‌متر و کمترین میزان آن ۳۰ سانتی‌متر ثبت گردید (شکل ۱۰). همچنین فاصله ناحیه مرکزی تالاب تا روستاهای اطراف نیز بین ۳۰۰۰ تا ۶۰۰۰ متر محاسبه شد (شکل ۱۱).



شکل ۱۰: مقایسه متغیرهای مؤثر بر مطلوبیت زیستگاه در ناحیه مرکزی تالاب.



شکل ۱۱: فاصله مناطق مطالعاتی در ناحیه مرکزی محور تا نزدیک‌ترین روستا.

این ناحیه دارای اکوسیستم متنوعی برای انواع پرندگان بود که ۲۰ ایستگاه در این ناحیه قرار گرفتند. در این ناحیه بیشترین میزان جمعیت پرندگان، مربوط به گونه دیدمک (*Vanellus indicus*) بوده و پرستوی دریایی شکم سفید (*Tachymarptis melba*) و ماهی خوراک ابلق (*Ceryle rudis*) در رتبه‌های بعدی قرار داشتند (پیوست ۵).

بحث و نتیجه‌گیری

در ۴۱ ایستگاه مورد مطالعه در مجموع ۷۹ گونه پرنده شناسایی شد. بیشترین تنوع گونه‌ای مربوط به منطقه نمونه‌برداری اول با ۳۰ گونه مختلف بود. مشاهدات میدانی نشان داد که در این منطقه نواحی روباز و حاشیه گلی زیادی وجود دارد و از آنجایی که پرندگان آبی و کنار آبی اکثراً در چنین نواحی مشاهده می‌شوند (شریبی و همکاران، ۱۳۹۷)، این امر منجر به افزایش تعداد گونه‌های پرندگان در این ناحیه شده است. میزان میانگین اسیدیته ۷/۳۸، شوری ۱۳/۹۴ میلی گرم در لیتر، اکسیژن ۴/۸ میلی گرم در لیتر، دمای آب ۲۷/۲ درجه سانتی گراد، دمای هوای ۳۴ درجه سانتی گراد، کدورت ۳۱ NTU و عمق ۴۰ سانتیمتر محاسبه شد. همچنین کمترین میزان تنوع گونه‌ای نیز مربوط به مناطق ۲۴، ۲۹ و ۳۰ با ۱۰ گونه به دست آمد. بین ۷۹ گونه ثبت شده نیز گونه‌هایی مانند اگرک کوچک (*Egretta garzetta*)، حواصیل ارغوانی (*Ardea purpurea*)، دیدمک (*Vanellus indicus*)، پرستو شکم سفید (*Tachymarptis melba*)، ماهی خورک ابلق (*Ceryle rudis*) و لیکو معمولی (*Turdoides caudata*) گونه‌هایی بودند که در تمام مناطق مشاهده شدند و گونه‌هایی مانند جغد تالابی (*Asio flammeus*) (فقط در ۲ ایستگاه)، چنگر (*Fulica atra*) (در ۳ ایستگاه) و کلاغ بین‌النهرین (*Corvus Cornix*)، زرد پره مزرعه (*Emberiza calandra*)، چکچک دشتی (*Oenanthe isabellina*)، دلپچه (*Falco tinnunculus*)، بلدرچین (*Coturnix coturnix*) و یلوه خالدار (*Porzana porzana*) نیز گونه‌های کمیابی بودند که فقط یک یا دو بار در طول زمان نمونه‌برداری مشاهده گردید. این گونه‌های کمیاب در ناحیه مرکزی تالاب یافت شدند. چنگر (*Fulica atra*) در مناطق نمونه‌برداری موجود در محورهای ۲، ۴ و مرکزی مشاهده گردید. همچنین لیکوی معمولی (*Turdoides caudata*) به عنوان پرجمعیت‌ترین گونه در کل تالاب شناسایی شد. بررسی مقیاس تحقیقات متعدد در پرندگان نشان داد که مقیاس مناطق نمونه‌برداری اهمیت بسزایی در رسیدن به نتایج مطلوب می‌تواند داشته باشد و بسیاری از مطالعات بر مقیاس متوسط با اندازه نمونه ۵۰۰ متر بر ۵۰۰ متر تا ۲ کیلومتر متمرکز شده است (طالشی و اکبری نیا، ۱۳۸۹). در این مطالعه، مقیاس ما بر شعاع یک‌صد متر متمرکز شده بود تا دقت کار بیشتر شود. نتایج نشان داد که متغیرهای زیستگاهی (متغیرهای اسیدیته، میزان اکسیژن، شوری، دمای آب، دمای هوا، عمق و کدورت) و مزاحمت‌های انسانی (متغیر فاصله از روستا) هر دو بر روی تنوع و فراوانی پرندگان تابستان گذران تأثیر داشته، اما مهم‌ترین عامل مؤثر بر پراکنش پرندگان تابستان گذران، میزان اسیدیته ($F=156$)، دمای آب ($F=45$) و دمای هوای ($F=46$) منطقه با مقدار ($p\text{ value}=0/00$) محاسبه گردید. اسیدیته، دمای آب و دمای هوای منطقه در این مطالعه مربوط به شاخص‌های زیستگاهی می‌باشند؛ بنابراین شاخص‌های زیستگاهی، عمده عوامل مؤثر بر پراکنش پرندگان تالاب بامدژ در مطالعه حاضر شناخته می‌شوند. این نتایج ممکن است تا حدی با عادت‌های زندگی پرندگان آبی و کنار آبی مرتبط باشد. متغیر محیطی انتخاب شده در مطالعه به خوبی می‌تواند ارتباط هرگونه را به محیط تفسیر کنند. تحلیل نتایج پراکنش گونه‌های پرندگان و مناطق نمونه‌برداری و ارتباط آن‌ها با عوامل محیط‌زیستی در تالاب بامدژ نشان داد که مکان‌های واقع در محورهای کانونی اول و دوم مطلوب‌ترین مناطق برای پرندگان تابستان گذرانی مانند پرستوی دریایی شکم سفید (*Tachymarptis melba*)، دیدمک (*Vanellus indicus*)، اگرک کوچک (*Egretta garzetta*)، لیکوی معمولی (*Turdoides caudata*)، سسک جنبان (*Scotocerca inquieta*)، چلچله معمولی (*Delichon urbicum*) و چنگر (*Fulica atra*) به حساب می‌آیند. همچنین هرچه به ساکنین محلی نزدیک‌تر شویم شوری بیشتر شده در نتیجه، مناطق از نظر عامل شوری برای پرندگان تابستان گذرانی مانند چنگر مطلوب‌تر می‌شود. از نظر عوامل محیطی مانند اسیدیته، ایستگاه اول میزان کمتری را نشان داد؛ ولی این ایستگاه برای پرندگان بیشتری مطلوبیت نشان داد طوری که بیشترین حضور گونه در ایستگاه شماره ۱ مشاهده شد. از جمله حضور پرندگانی مانند دم چتری (*Cercotrichas (Erythropygia) galactotes*)، زنبورخوار سبز (*Merops*)

(*orientalis*)، چلچله رودخانه‌ای (*Riparia riparia*)، چلچله معمولی (*Delichon urbicum*)، سسک پرسروصدا (*Acrocephalus stentoreus*)، گلاریول بال سرخ (*Glareola pratincola*)، ماهی خورک ابلغ (*Ceryle rudis*)، سلیم طوقی (*Charadrius hiaticula*)، دیدمک (*Vanellus indicus*)، لیکو معمولی (*Turdoides caudata*)، آبچیلک تالابی (*Tringa stagnatilis*)، بوتیمار کوچک (*Botaurus stellaris*)، باکلان کوچک (*Microcarbo (Phalacrocorax) pygmeus*)، حواصیل ارغوانی (*Ardea purpurea*)، حواصیل هندی (*Ardeola grayii*)، اکراس سیاه (*Plegadis falcinellus*) و حواصیل زرد (*Ardeola ralloides*) به چشم می‌خورد. مناطق نمونه‌برداری ۳، ۴، ۱۴، ۲۸، ۳۲ و ۳۶ مطلوبیت بیشتری از نظر عامل عمق برای پرندگان سینه‌سرخ (*Eriothacus rubecula*)، زنبورخوار گلو خرمایی (*Merops persicus*)، لیکو معمولی (*Turdoides caudata*)، لیکوی تالابی (*Turdoides altirostris*)، بلبل خرما (*Pycnonotus leucotis*)، گنجشک رودخانه‌ای (*Passer moabiticus*)، زنبور خوار سبز (*Merops orientalis*)، چلچله رودخانه‌ای (*Riparia riparia*)، سسک دم‌پهن (*Cettia cetti*)، سسک بیدی کوچک (*Phylloscopus neglectus*)، سسک شکیل (*Prinia gracilis*)، باکلان کوچک (*Microcarbo (Phalacrocorax) pygmeus*)، چلچله بیابانی (*Ptyonoprogne obsoleta*)، ماهی خورک ابلق (*Ceryle rudis*)، ماهی خورک سینه سفید (*Halcyon smyrnensis*)، شبگرد مصری (*Caprimulgus aegyptius*)، یلو خالدار (*Porzana porzana*)، کشیم کوچک (*Tachybaptus ruficollis*)، سبزقا (*Coracias garrulus*)، قمری معمولی (*Streptopelia turtur*)، قمری خانگی (*Spilopelia (Streptopelia) senegalensis*)، دراج (*Francolinus francolinus*)، چکاوک کاکلی (*Galerida cristata*)، حواصیل شب (*Nycticorax nycticorax*)، اگرت کوچک (*Egretta garzetta*)، لیکو تالابی (*Turdoides altirostris*)، پرستو دریایی شکم سفید (*Tachymarptis melba*)، چنگر نوک سرخ (*Gallinula chloropus*)، گاوچرانک (*Bubulcus ibis*)، طاووسک (*Porphyrio poliocephalus*) و حواصیل ارغوانی (*Ardea purpurea*) داشته است. مطلوبیت زیستگاه به‌طور قابل‌توجهی با شاخص‌های زیستگاهی و مزاحمت‌های انسانی از قبیل استفاده نادرست از طبیعت و ایجاد صنایع مضر، در ارتباط است و عوامل انسان‌ساخت و مزاحمت‌های انسانی می‌تواند بر خصوصیات فیزیکی و شیمیایی آب تأثیر بگذارد. مطالعات انجام‌شده در چین نشان داده است که مزاحمت‌های انسانی یکی از عوامل مهم تغییر و تخریب زیستگاه‌ها به حساب می‌آید که می‌تواند منجر به کاهش قابل‌توجه پرندگان تالابی به‌خصوص پرندگان آبی و کنار آبی شود (Zhang and Quyang, 2019). دمای آب و دمای هوا متغیرهای مهمی در جذب پرندگان در یک منطقه محسوب می‌شود (Bo et al., 2020; Zhao et al., 2018). در این مطالعه در بین متغیر محیطی اندازه‌گیری شده، متغیر محیطی اسیدیته در مرحله اول و دمای آب و دمای هوا به ترتیب در رتبه دوم و سوم تأثیرگذاری در مطلوبیت زیستگاه تالاب بامدژ قرار دارند.

منابع

- اجتهادی، ح.، سپهری، ع. و عکافی، ح.، ۱۳۸۸. روش‌های اندازه‌گیری تنوع زیستی. مشهد، ایران: انتشارات دانشگاه فردوسی مشهد. ۲۳۰ ص.
- آقااحمدی، ح. و اسدی کنی، ر.، ۱۳۹۵. تغییر اقلیم و اثرات روی تولید محصولات باغبانی و راه کارهای سازگاری و مقابله با آن. وزارت جهاد کشاورزی: معاونت امور باغبانی، گروه مطالعات و فن‌آوری‌های نوین: صفحات ۲۰-۱۶.
- امینی، ح.، ۱۳۸۵. دستورالعمل اجرایی سرشماری زمستانی پرندگان مهاجر آبی کشور. معاونت محیط‌زیست طبیعی و تنوع زیستی (دفتر تنوع زیستی و حیات وحش): صفحات: ۱۰-۱۲.
- انصاری، ا.، ۱۳۹۴. مدل‌سازی مطلوبیت زیستگاه درنای معمولی در تالاب میقان اراک. فصلنامه علمی و پژوهشی اکو بیولوژی تالاب، ۷ (۲۴): صفحات ۵۷-۸۰.
- بهرامی، ب. و قربانی، ا.، ۱۳۸۴. بررسی و تعیین عوامل محیطی مؤثر بر پراکنش رویشگاه‌های مرتعی جنوب شرقی سبلان. فصلنامه اکوسیستم‌های طبیعی ایران، ۷ (۱): صفحات ۳۳-۴۴.

- بدری، م.**، ۱۳۹۶. بررسی تأثیر ساختار سیمای سرزمین، زیستگاه و مزاحمت‌های انسانی بر پرندگان آبی: مطالعه موردی تالاب بین‌المللی شادگان. پایان‌نامه کارشناسی ارشد. دانشگاه علوم و فنون دریایی خرمشهر.
- حسامی، ه.**، **زرکامی، ر.** و **آق، ن.**، ۱۳۹۶. بررسی مطلوبیت زیستگاهی آرتمیا پارتنوژنز (*Artemia parthenogenetica*) در تالاب میقان (استان مرکزی) با استفاده از تحلیل‌های چندمتغیره. مجله پژوهش‌های جانوری (مجله زیست‌شناسی ایران)، ۳۰ (۴): صفحات ۵۶۳-۵۵۲.
- شریعی، ز.**، **خلیلی پور، ا.** و **محمد عسگری، ح.**، ۱۳۹۷. مدل‌سازی مطلوبیت زیستگاه اردک مرمری با استفاده از روش حداکثر آنتروپی. فصل‌نامه علمی پژوهشی محیط‌زیست جانوری، ۱۰ (۲): صفحات ۶۴-۵۷.
- شریعی نجف‌آبادی، م.** و **کابلی، م.**، ۱۳۹۲. غنا و تنوع گونه‌های پرندگان در امتداد نیمرخ ارتفاعی دامنه شمالی رشته‌کوه البرز (مطالعه موردی جنگل آموزشی و پژوهشی خیرود). نشریه محیط‌زیست طبیعی، مجله منابع طبیعی ایران، ۶۶ (۴): صفحات ۳۶۵-۳۷۶.
- ملکی، س.**، **سفینیان، ع.**، **سلطانی کویایی، س.**، **پورمنافی، س.** و **راهداری، و.**، ۱۳۹۸. مدل‌سازی مطلوبیت زیستگاه پرندگان آبی و کنار آبی تالاب هامون با استفاده از مدل حداکثر آنتروپی، نشریه علمی اکوبیولوژی تالاب، سال یازدهم، شماره ۴۰: صفحات ۱۴-۵.

Bryan, S. S. and Courtney, J. C., 2019. Identifying important military installations for continental-scale conservation of marsh bird breeding habitat. *Journal of Environmental Management*, 15: 252, DOI:10.1016/j.jenvman.2019.109664.

Cao, B., Bai, C. K., Xue, Y., Yang, J., Gao, P., Lian, H., Zhang, L., Che, L., Wang, J., Xu, J., Duan, C., Mao, M. and Li, G., 2020. Wetlands rise and fall: six endangered wetland species showed different patterns of habitat shift under future climate change. *Science of The Total Environment*, 731: 138518. doi: <https://doi.org/10.1016/j.scitotenv.2020.138518>.

Dong, Z., Wang, Z., Liu, D., Li, L., Ren, C., Tang, X., Jia, M. and Liu, C., 2013. Assessment of habitat suitability for waterbirds in the West Songnen Plain. *Ecological Engineering*, 55: 94-100.

Zhao, H., Wang, Y., Xu, B., Che, X. and Jiang, Z., 2018. Exploring an efficient habitat index for predicting population and abundance of migratory birds in Poyang Lake Wetland, South China. *Acta Ecologica Sinica*, 38 (6): 381-390.

Kilgo, J. G., 2002. A test of an expert-based birdhabitat relationship model in South Carolina. *Wildlife Society Bulletin*, 3(3): 783-793.

Zhang, L. and Ouyang, Z., 2019. Focusing on rapid urbanization areas can control the rapid loss of migratory water bird habitats in China, *Global Ecology and Conservation*, 20: 1-9. DOI: 10.1016/j.gecco. 2019.e00801.

Luo, K., Wu, Z., Bai, H. and Wang, Z., 2019. Bird diversity and waterbird habitat preferences in relation to wetland restoration at Dianchi Lake, south-west China. *Avian Research*, 10 (21): 1-12. <https://doi.org/10.1186/s40657-019-0162-9>.

Ma, Z., Cai, Y., Li, B. and Chen, J., 2010. Managing Wetland Habitats for Waterbirds: An International Perspective. *Wetlands*, 30: 15-27.

Mitchell, M. L., 2001. Using land scape –level data to predict the distribution of birds on a managed forest effect of scale. *Ecological Modelling*, 11(6): 1692-1708.

Sadeghi, R., Zarkami, R., Sabetraftar, K. and Van Damme, D., 2013. Application of genetic algorithm and greedy stepwise to select input variables in classification tree models for the prediction of habitat requirements of *Azolla filiculoides* (Lam) in Anzali wetland, Iran. *Ecological Modelling*, 251: 44-53.

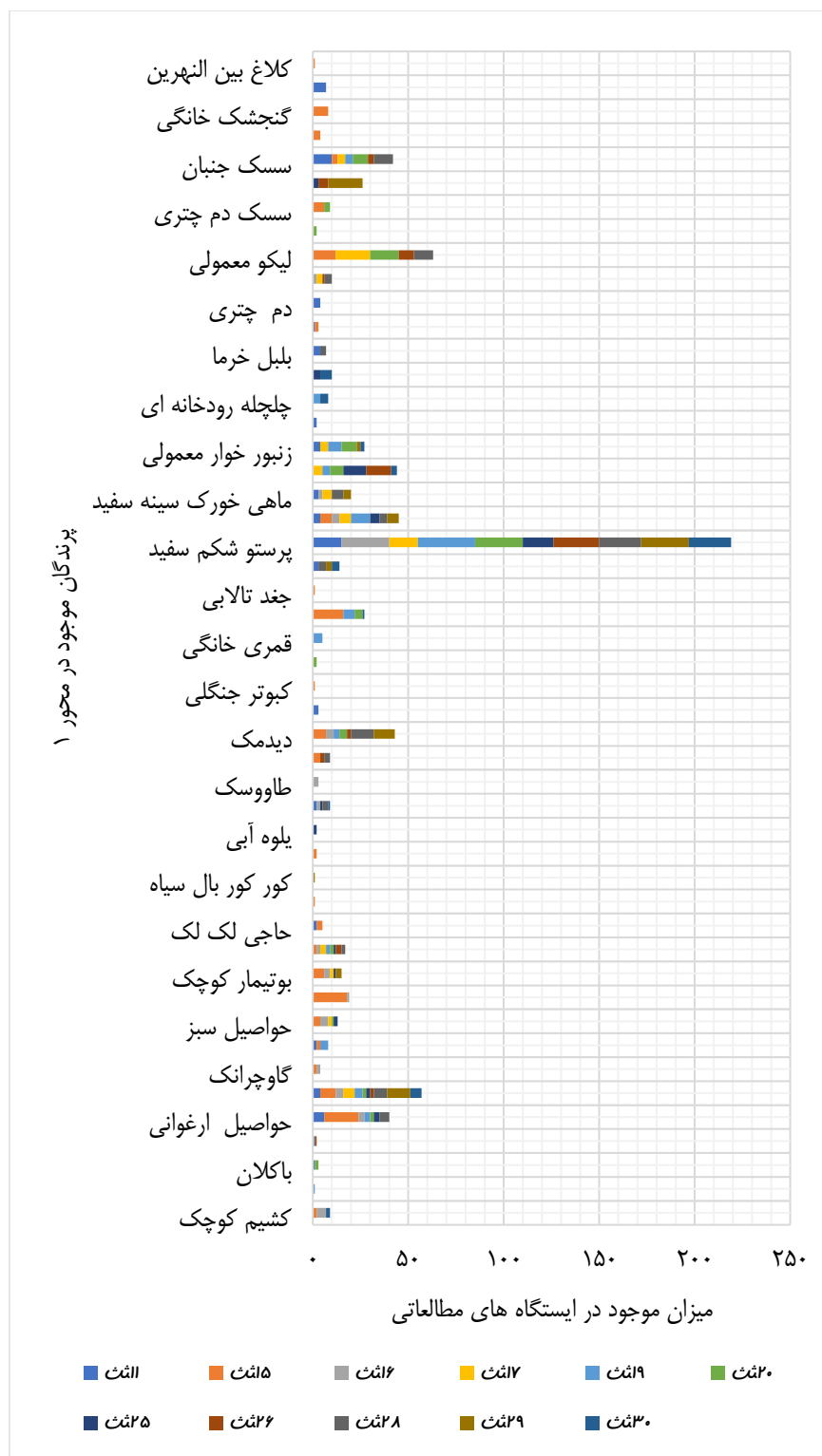
Sadeghi, R., Zarkami, R. and Van Damme, P., 2014. Modelling habitat preference of an alien aquatic fern, *Azolla filiculoides* (Lam), in Anzali wetland using data-driven methods. *Ecological Modelling*, 284: 1-9.

Yao, S., Li, X., Liu, C., Zhang, J., Li, Y., Liu, B., Gan, T. T. and Kuang, W., 2020. New assessment indicator of habitat suitability for migratory bird in wetland based on hydrodynamic model and vegetation growth threshold, *Ecological Indicators*, 117. 106556, doi: 10.1016/j.ecolind.2020.106556.

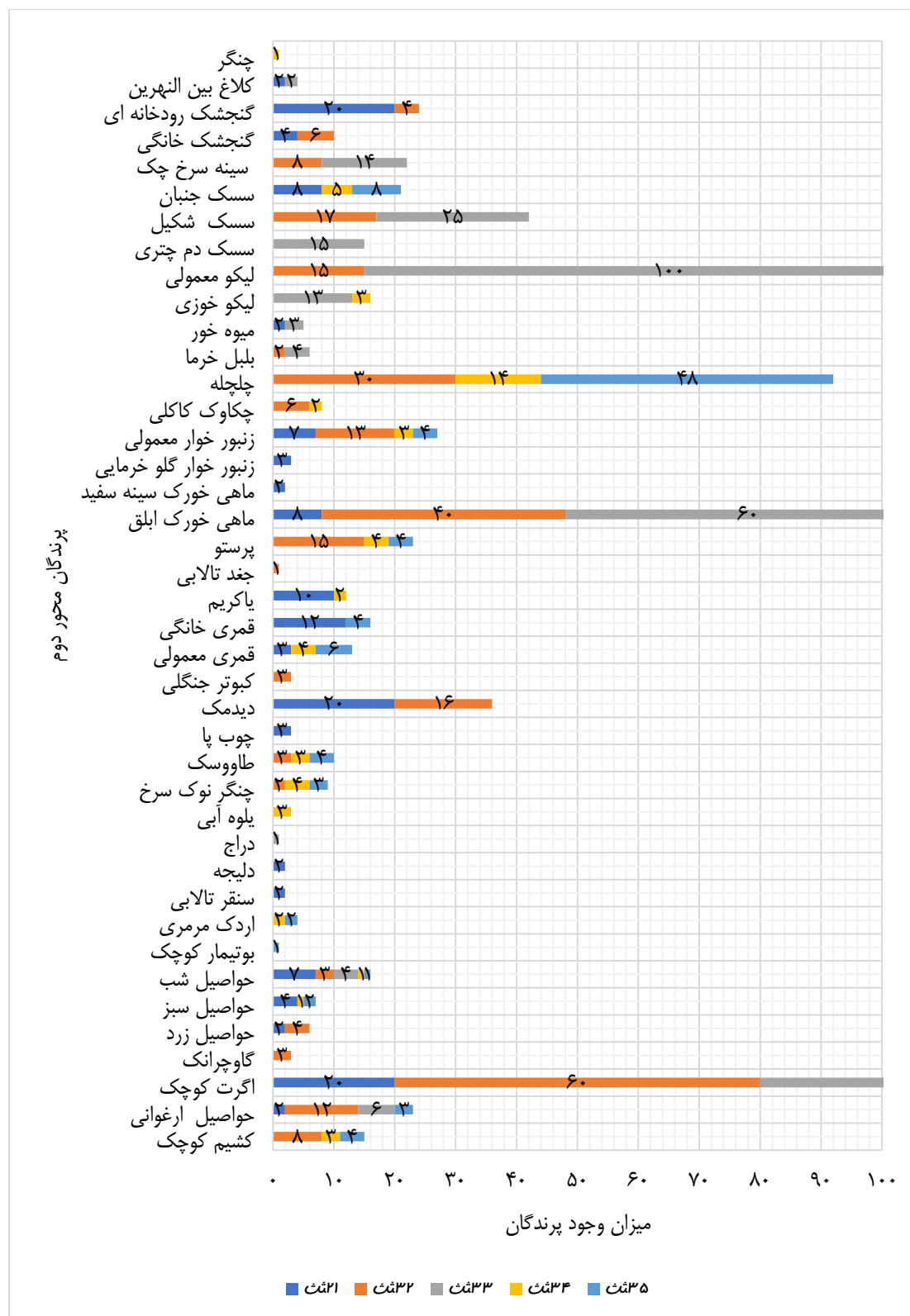
Wakeley, J. S., 1987. Avian Line-Transect Methods. Deptment of the Army US Army Corps of Engineers Washington, DC, 1-21.

Peng, W., Kong, D., Wu, C., Pape Møller, A., and Travis Longcore, T., 2020. Predicted effects of Chinese national park policy on wildlife habitat provisioning: Experience from a plateau wetland ecosystem, *Ecological Indicators*, 115: 106346. <https://doi.org/10.1016/j.ecolind.2020.106346>.

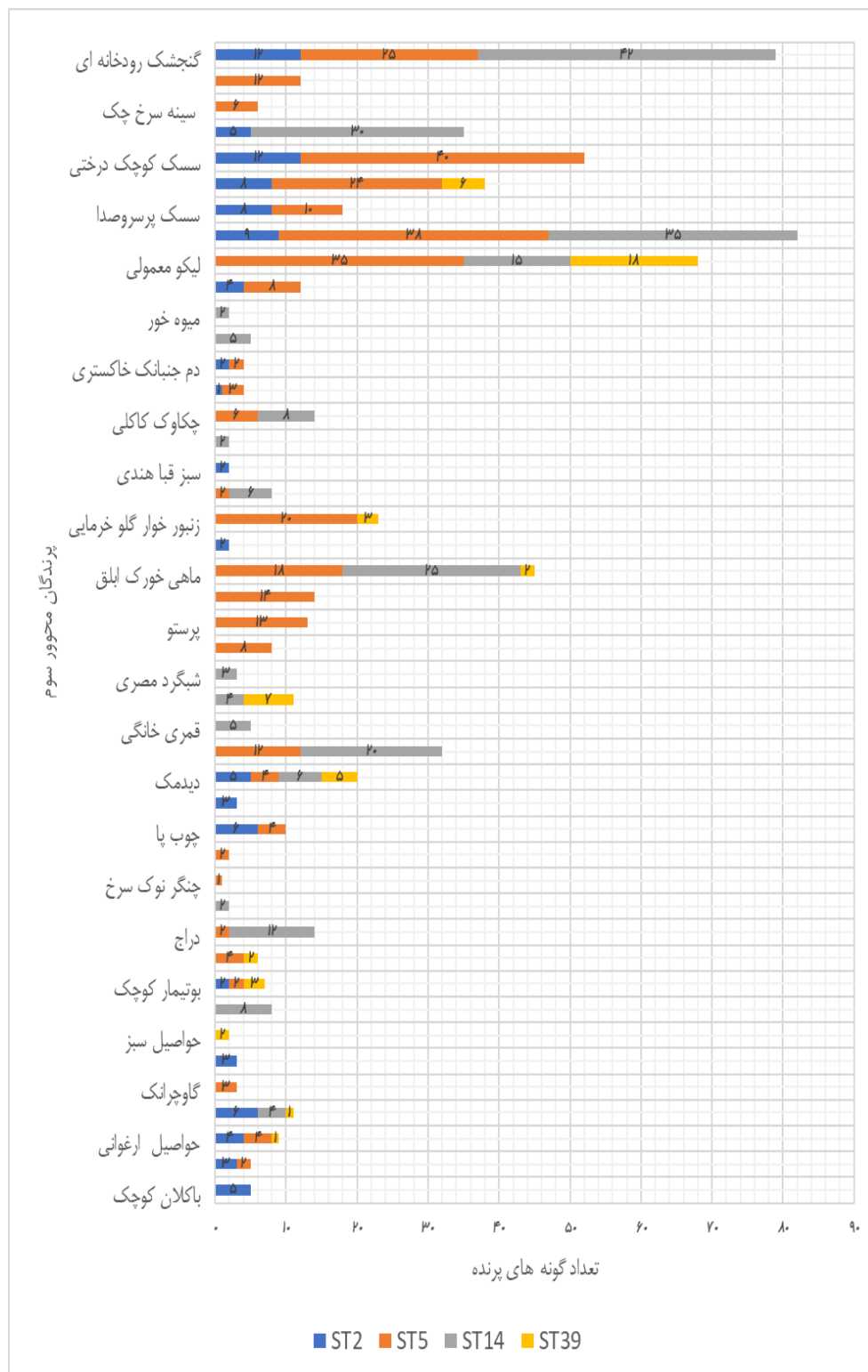
Zarkami, R., Sadeghi, R. and Goethals, P., 2014. Modelling occurrence of roach “*Rutilus rutilus*” in streams. *Aquatic Ecology*, 48: 161–177. <https://doi.org/10.1007/s10452-014-9473-4>.



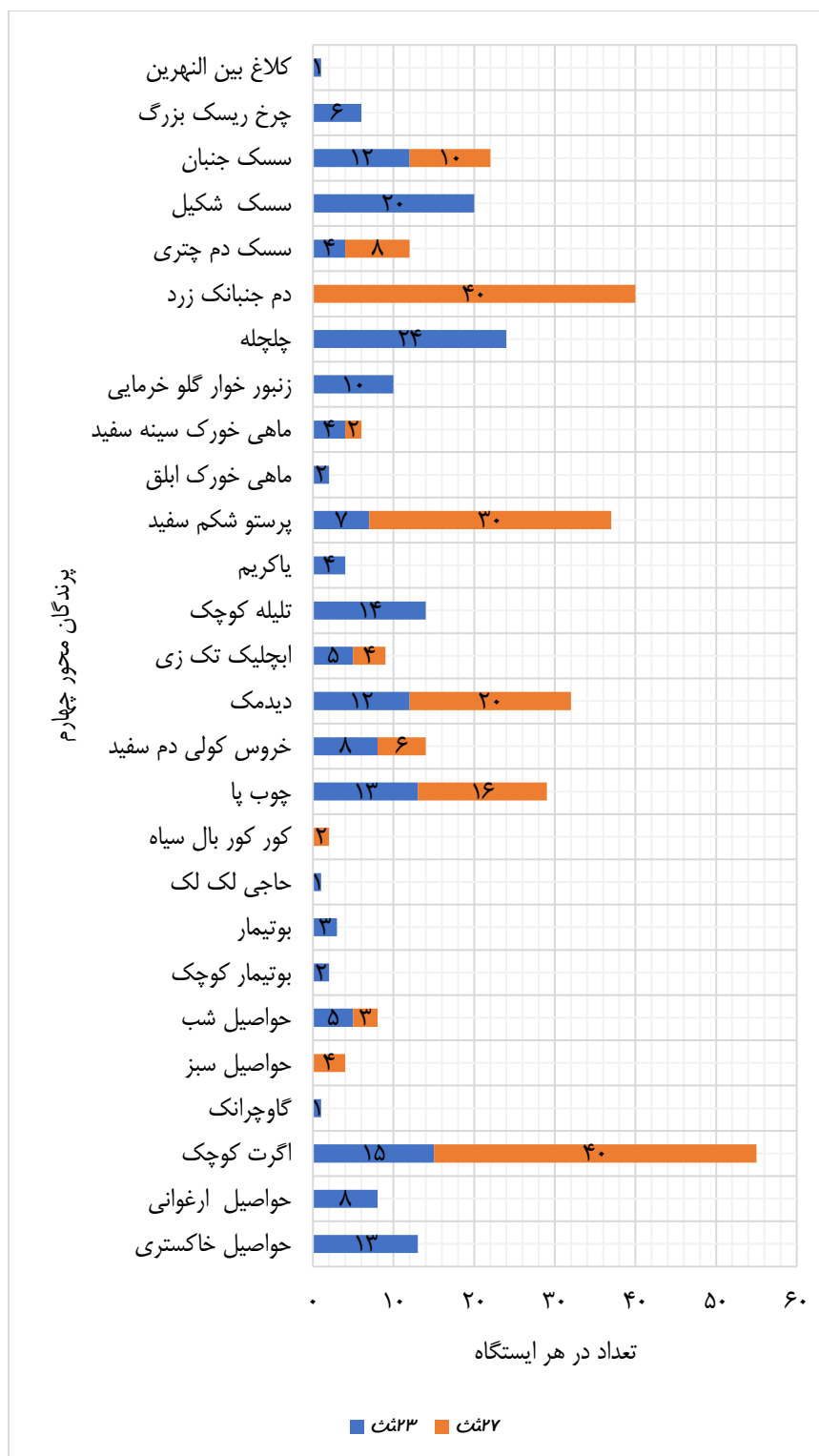
پیوست ۱: گونه های موجود در محور اول.



پیوست ۲: گونه‌های موجود در محور دوم.



پیوست ۳: گونه های موجود در محور سوم.



پیوست ۴: گونه‌های موجود در محور چهارم.

